

САКРАЛЬНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ Л. КОНОНОВИЧА «ЧИГИРИНСЬКИЙ СОТНИК»

Зуєнко Я. М.

*аспірантка кафедри української літератури
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-4389-1670
yaroslavazuenko@gmail.com*

Ключові слова: *хронотоп, символічні локуси, ідентитети, національна ідентичність, маркери національної ідентичності.*

Проблема кризи національної ідентичності в сучасному постіндустріальному суспільстві порушується вченими з кінця ХХ ст. В Україні це питання постало особливо гостро, адже складний комплекс політичних і культурних ідентитетів, які є основою самоусвідомлення індивіда (культура, бачення історії, національна ідея тощо), формувався під впливом іноземних державних утворень, до яких належали українські землі, а тому сьогодні потребують повторного незалежного осмислення.

Одними із важливих ідентитетів є символічні локуси – місця релігійного паломництва, а також їхні ‘секулярні двійники’, здатні активувати в суспільній свідомості національні коди (Майдан, Холодний Яр, Батурич, Чернеча гора тощо). Саме такі символічні локуси формують сакральний простір роману Л. Кононовича «Чигиринський сотник».

За результатами дослідження особливостей художнього хронотопу було з’ясовано, що центральним символічним локусом у романі є Микитинська Січ, з якої починаються й де завершуються мандри головного героя. У творі вона виконує роль сакрального центру, своєрідної реперної точки, довкола котрої розташовані периферійні локуси (безіменне городище біля Січі, Кам’яна могила, Чортова гора, Київ, гора Заруба, міста Голунь і Чигирин). Кожна зі згаданих локацій пов’язана з важливими періодами в історії українського народу: козацькими часами, Київською Руссю, скіфською добою. Ці місця має відвідати юний козак Михась, аби звільнити прикуті до них грішні душі й відпустити покараних до царства мертвих, символічно пробачивши умисні чи мимовільні злочини перед батьківщиною: так актуалізується концепт вини і спокути в романі.

Значущим у творі є образ Дніпра – священної ріки, створеної Дажбогом для ‘свого народу’, котра розмежовує незалежне Лівобережжя й підкорене поляками Правобережжя, об’єднує розташовані вздовж неї периферійні локації, а також слугує кордоном між світами.

Символічні локуси в «Чигиринському сотникові» є важливими інструментами, що дозволяють заглибитися в минуле, нагадати про важливі віхи вітчизняної історії, простежити походження українців від скіфських часів до доби Хмельниччини й так легітимізувати право на рідну землю, що є однією із провідних ідей твору.

SACRED SPACE OF THE NOVEL BY L. KONONOVYCH “CENTURION FROM CHYGYRYN”

Zuienko Ya. M.

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Literature

Zaporizhzhya National University

Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4389-1670

yaroslavazuenko@gmail.com

Key words: *chronotope, symbolic loci, identities, national identity, markers of national identity.*

Issues of identity crisis have been raised by Ukrainian and foreign scientists since the late twentieth century. In this context, the issue of identity for Ukraine is particularly painful. A complex set of political and cultural identities, which are the basis for individual self-identification (language, culture, the vision of history, national idea, etc.) on the territory of Ukraine were formed chaotically, under the influence of state entities, which included Ukrainian lands. That is why today they need an independent rethinking.

One of the significant identities are ‘symbolic loci’ and their ‘secular doubles’, able to activate national codes in the public consciousness (Maidan, Cold Ravine, Baturyn City, Monk’s Hill, etc.). The use of these identities is a powerful tool for national myths creation, which is important for coherent nation formation. Such symbolic loci form the sacred space of the novel by L. Kononovych “Centurion from Chygyryn”. According to the results of the research of the artistic chronotope peculiarities, it was found that the central symbolic locus in the novel is the Myktyyn Sich, from which the protagonist’s travels begin and end. In the work, it serves as a sacred center, a kind of reference point, around which are located peripheral loci (the nameless settlement near the Sich, the Stone Tomb, the Black Rock, Kyiv, Chygyryn City, Zaruba mountain, the Golun City). Each of them is connected with important milestones in the history of the Ukrainian people: Cossack times, Kyivan Rus, the Scythian era. All these locations should be visited by a young Cossack Mykhas to free sinful souls chained to them and release these souls to the realm of the dead, symbolically forgiving intentional or involuntary sins before the homeland: this is how the guilt and redemption concept is actualized in the novel. Significant in the work is the image of the Dnieper – a sacred river created by Dazhbog for ‘his people’. It separates the independent Left Bank and the Poles-conquered Right Bank, connects the peripheral loci located along it, and serves as a border between the worlds.

Symbolic loci in the «Centurion from Chygyryn» are important tools that allow to delve into the past, recall important milestones in national history, trace the origins of the Ukrainian people from Scythian to the times of Khmelnytsky and thus legitimize the right to their native land, which is one of the leading ideas of the novel.

Питання кризи ідентичності, яке пов’язують із розквітом епохи модернізму та притаманними їй індивідуалістичними настроями, порушується вітчизняними й зарубіжними вченими з кінця ХХ ст. [див. 18; 19; 21]. Після занепаду цінностей доіндустрального суспільства, із появою глобалізаційних тенденцій ідентифікація особистості перестала повністю регулюватися соціальною групою, у зв’язку з чим людина ледь не вперше за всю історію розвитку цивілізації зіткнулася з проблемою самовизначення.

У цьому контексті особливо болісно постає питання української ідентичності. Складний комплекс політичних і культурних екзистенціалів, який є підставою для самоототожнення індивіда з певною спільнотою (мова, культура, бачення історії, національна ідея тощо)? на теренах України формувалася хаотично, під впливом державних утворень, у складі яких перебували українські території, тому сьогодення вимагає повторного осмислення цього питання.

Одним зі значущих екзистенціалів Б. Андерсон вважає ‘символічні локуси смислоутворення’.

Це, насамперед, місця релігійного паломництва, а також їхні 'секулярні двійники' [див. 1, с. 76–78]. Для японців таким місцем є гора Фудзі, для ірландців – Кліф Могер, для українців – Майдан, Батурин, Холодний Яр, Крути тощо. Використання цих ідентитетів є потужним інструментом формування національних мітів, що є принципово важливим для становлення цілісної нації.

Твором, який формує український національний міт, можемо вважати роман Л. Кононовича «Чигиринський сотник», адже він актуалізує важливі коди: культуру, традиції, бачення історії, а серед них і символічні локуси.

Вихід друком цього роману став значною подією в українському літературному просторі. Критики відзначали оригінальність авторського стилю Л. Кононовича, унікальне бачення української історії й мітології, а також художню вартість твору [див. 2; 6; 7], хоча К. Родик зазначав, що в романі автор повністю відкидає всі заслуги української правобережної шляхти, симпатизує анархічній формі правління й зловживає сексистськими висловлюваннями [див. 16]. Інший рецензент, Ю. Гнат, звернув увагу на те, що своєрідний стиль викладу, мовлення, насичене історизмами, архаїзмами, довгими синонімічними рядами, які автор використовує аби надати твору 'барокового колориту' [див. 5], потребує від читача певної підготовки й може стати на заваді сприйняттю тексту реципієнтом непідготовленим, утім, слід зазначити, що саме художня мова твору надає йому унікального національного колориту та допомагає зануритися в атмосферу козацького минулого.

Романові «Чигиринський сотник» було присвячено кілька літературознавчих розвідок, однак, незважаючи на те, що окремі аспекти актуалізованої проблеми вже аналізувалися в дослідженнях Т. Мегері [див. 12], В. Ніколаєнко й О. Смирнова [див. 13; 17], порушене питання не було розкрито вповні.

Метою розвідки є аналіз особливостей художньої організації простору роману в етнонаціональному аспекті. **Завданням** – виявити й дослідити особливості зображення ключових символічних локусів у романі.

Сюжет роману розгортається навколо подорожі Наддніпряниною маленького козака Михася в переддень повстання Б. Хмельницького. Хлопчик володіє чарівним Трояновим ключем, за допомогою якого має «замкнути Дажбоже коло» [10, с. 108] – звільнити духів, прикутих до символічних локусів, пов'язаних із важливими історичними подіями, що допоможе «запалити всю Україну» [10, с. 108] і повернути їй незалежність. Таких просторових точок у романі налічується сім: городище біля Микитинської Січі, Кам'яна могила, Чортова гора, Київ, гора Заруба, міста Гелон та Чигирин, об'єднані Дніпром і сконцен-

тровані довкола Запорозької Січі, що існує у двох вимірах: як історична Микитинська Січ і мітологізований образ. У романі Січ є своєрідним духовним центром, точкою, котра незмінно існує в центрі всесвіту й об'єднує кілька темпоральних та просторових пластів. Таку особливість світобудови М. Еліаде вважає характерною ознакою сакрального хронотопу [див. 23, с. 13].

Запорозька Січ у творчому просторі роману змальована неоднозначно. З одного боку, автор ідеалізує козацьку фортецю та її мешканців, що властиво для лицарських романів, із якими порівнює «Чигиринського сотника» І. Бондар-Терещенко [див. 2]. Із цією метою Л. Кононович активно використовує численні епітети, синонімічні повтори, аби сформувати в читача уявлення про велич цитаделі: «на півострові, що засягав ген-ген у річку, стояла кріпость, оточена могутніми земляними валами, одята від берега глибоченним ровом, де бігла вода, а омивав її могутній Дніпро, на котрому десь-не-десь мріли темні риси човнів» [10, с. 61], а також підкреслює її винятковість, доступність лише для 'обраних': «крамарям, ковалям, шевцям та всяким забродам доступ у середмістя заказаний» [10, с. 62], але водночас акцентує увагу на аскетичному побуті козаків: «Хата, що в ній козаки вечеряли, така була вбога, що хоч плюнь. Недарма й куренем звалася – стіни облуплені, замість долівки земля втолочена, а крізь стелю бовдур видно і зірки на небі» [10, с. 68].

Цей контраст проявляється й в описі характерів та звичок січового козацтва. Л. Кононович оточує запорожців романтичним флером, наголошує на їхній винятковості, адже «живуть за порогами лише ті, хто з кременю та заліза» [10, с. 187]. Кілька разів протягом твору лунають думки щодо переваги козакування над будь-яким іншим видом діяльності: «Козаком непросто зробитися! Гречко-сієм чи крамарем, чи писакою нікчемним і дурень може стати... а щоб лицарем, то не кожному те дано» [10, с. 188], але водночас запорожці постають в непривабливому світлі, зокрема, виявляючи жорстокість, як-от у випадку з покаранням киями боржника: «От узяв один запорожець кияку, виважив її в руці та й зареготався з утіхою [...] Ану розступіться, панове молодці!.. От ставлю золотого, що як загилю зараз, то й киші йому полізуть!» [10, с. 135]. І навіть коли характерник Обух сплатив борг покараного козака, запорожці не хотіли зупинитися: «Диви, лізе не в своє діло! Нам потішитися хочеться з козаком, а воно лізе! Щоб тобі добра не було, характернику! Таку забаву втеряли» [10, с. 136].

Неодноразово автор акцентує увагу на козацькому свавіллі, неорганізованості, схильності до анархії й судів Лінча: «Козакам що... вони свого живоття не шанують, а чужого то й поготів!»

[10, с. 133], «Як скажуться козацтво, то розбиратися не буде – заб'ють киями та й квіт» [10, с. 176], «Залога стоятиме. Як передніше козаки не розваллять... – А чого розваллять? – А я звідки знаю! – Захочуть, то й розваллять... Наш брат козак любить усе валяти. А щоб збудувати щось, то не дуже...» [10, с. 511]. Така поведінка козаків не схвалюється, й не засуджується, сприймається як факт.

Всесвіт роману чітко розділений на 'світлу' й 'темну' сторони, тому, попри всі згадані вище недоліки, запорожці позиціонуються як 'абсолютне добро', лицарі та захисники України, а пани – як 'абсолютне зло', кривдники і зрадники: «Пани да магнати завладіли нашим краєм, унію кляту запровадили, щоб віру Дажбожу внівеч звести!» [10, с. 518], «Розповідали заїжджі гендлярі та лірники, що городових козаків у наймитів своїх обертають, псів заставляють глядіти, двори замітати та гній возити – і все теє на глум, щоб і саме звання козаке спашлюжити да потоптати! Ще гіршими були од них недоляшки, оті Потоцькі, Жовковські та Вишневецькі, що в католицтво перекинулися та хотіли увесь люд хрещений своїми кріпаками вчинити» [10, с. 26]. Відтак актуалізується проблема колабораціонізму й відречення від своїх віри та роду: у просторі роману зрадники своєї землі втрачають людські якості, дегуманізуються й позбавляються права на прощення.

Стан речей, за якого всі керівні посади належать іноземцям і ренегатам, не залишає українцям можливостей захистити свої права законним шляхом, тож запорожці, організовані сильним лідером-державником – Богданом Хмельницьким – є останнім шансом для України повернути втрачену незалежність.

Із цього твердження постає друге трактування образу Запорозької Січі як проєкції всієї України, її 'серця', храму лицарства, адже завжди «залишалася вона тим краєм, звідки виходили лицарі Троянові» [10, с. 518], а для самих козаків «немає нічого святішого, ніж матер Божа і земля Троянова» [10, с. 470]. Послугуючись засобом ретроспекції, автор простежує існування Січі вглиб століть, аж до виникнення людини: в антропологічному міті, розказаному характерником Обухом, слова 'козак' і 'чоловік' вживаються як синоніми: «Бо створив він чоловіка безсмертним, а як запізнався той із жінкою, то втратив усе [...] Відтоді панує Нея над жінками, а Лада над козаками опіку тримає» [10, с. 165].

Тяглість історичної спадщини Запорозької Січі відображена в подорожі Михася. Так, четверта душа, яку має звільнити Троянів ключ, розповідає про Січ часів Володимира Великого: «Як записавсь я до коша, то була Січ на Хортиці [...] Стояла там величезна кріпость, що таких і не будують уже зараз. Запорожці звалися тоді полянами, бо в Дикому Полі козакували...» [10, с. 303],

а від Обуха дізнаємося, що Січ існувала ще за скіфської доби: «Давно-давно, коли світ ще був молодий, жили за Дніпром оружні діви, що в них богинею була Матінка Лада, і звалися вони поляницями [...] Не було в них чоловіків, але раз на рік, на Купала, зустрічалися вони з козаками із Запорозької Січі і народжували від того дітей. Хлопців оддавали на Січ, а дівчат залишали собі» [10, с. 83]. Саме від такого шлюбу козака та поляниці й народився Михась.

Подорож хлопчика окреслює одну за одною важливі віхи історії України, на кожній з яких Запорозька Січ – духовний символ українського народу, а отже, ця мандрівка в просторі роману легітимізує право українців на свою землю як спадщину скіфських часів, на чому наголошує у промові Богдан Хмельницький: «Одколи уділив нам Господь сеї землі святої, що по обидва боки Дніпра лежить, і став сей край зватися Україною, що значить Богом Украяна, а люд Дажбожий став зватися українцями, що значить обраний народ, звідтоді стоїть і Січ Запорозька [...] ніхто Січу Запорозьку не зміг звоювати, залишалася вона тим краєм, звідки виходили лицарі Троянові» [10, с. 518]. Можна стверджувати, що на мітологізованому образі Запорозької Січі ґрунтується міт про богообраність українців, реалізований автором у романі. Зазначимо, що в класифікації національних мітів Е. Сміта міт про богообраність посідає одне з чільних місць, адже виконує об'єднувчу функцію, культивує гордість, і, відповідно, повагу до своєї держави, а тому є принципово важливим у формуванні політично здорової нації [див. 24, с. 63–68].

Географічно шлях Михася розпочинається з Микитинської Січі, проходить через сім локусів, які є знаковими для України на тому чи тому історичному етапі, і знову повертається до Запорозьжя. Усі обрані автором позиції розташовані або на Лівобережжі (Голунь, Кам'яна могила), або на берегах Дніпра (Трахтемирів, Київ, Чигирин), що дає підстави говорити про протиставлення козацького Лівобережжя панському Правобережжю в романі. Це протиставлення ілюструє й легенда, повідана характерником Обухом: «Як ішов ото Господь на Київ, то зійшлися вони отут на Дніпрі – Триглав з лівого боку, а Батько Троян із правого. От Дажбог і каже своєму братові: «Пусти мене на той берег, бо я хочу козацький люд тут заселити і Вкраїну засновати!» А клятий і каже: «Ні, се я тут своїх поплентачів осаджу, щоб служили мені вірою й правдою» [10, с. 216]. Зрештою, сутичка двох богів завершилася перемогою Трояна, і козацьке Лівобережжя стало своєрідною 'обітованою землею' запорожців.

Дніпро є одним із центральних образів твору, недарма характерник Обух називає його святою рікою, «бо для народу свого створив його Троян»,

а тому «всі місця святії на сім Дніпрі» [10, с. 216]. Окрім того, що він розмежовує вільне Запорожжя й поневолене панами Правобережжя, Дніпро ще й виконує функцію своєрідного рубежу між вимірами. Так, у різних культурах перетин ріки чи купання в ній символізує перехід до іншого світу, переродження, і часто є складником ініціативних обрядів. Саме роль межі між світом живих і мертвих виконує в романі «Чигиринський сотник» річка: «Показав характерник на Дніпро, де місячна доріжка послалася [...] ступив на ту золоту стягу і побіг по ній, мов по землі [...] Вибігли вони на середину [...] та й полетіли сторчолов у якусь прірву. Отямився малий козак та й бачить: сидять вони на березі чорної річки. Думає було Михась, що то Дніпро, та потім утямив, що не схожа тая річка на нього, – вода в ній густа і темна, як смола, а на ній біле квіття плаває із млинове коло завбільшки» [10, с. 103–104].

Незважаючи на те, що сам Дніпро є священною рікою, окремі його ділянки пов'язані із нечистою силою, що відображено в їхніх назвах: так, під порогом Ненаситець знаходиться «вхід до пекла», де живе головний чорт, під Гадючим порогом – його жінка зі слугами. Слід акцентувати увагу на тому, що йдеться лише про окремі локації, і на позитивний образ ріки загалом вони не впливають.

Подорож Михася вздовж Дніпра розпочинається з Чорного (Козацького) моря. Такий напрям є символічним, адже повторює шлях, яким ішов Батько Троян, коли мандрував українською землею [див. 10, с. 295].

Кожна локація хронологічно є давнішою за попередню: від часів Байди Вишневецького і до скіфської доби. Із кожним локусом пов'язана грішна душа, яку має відпустити Михась: «Троянів Ключ відпустить їх, щоб не мордувалися на сім світі! Полянуть їхні душі в Ир Дажбожий і сядуть за тими столами, де бенкетують лицарі, що в боях полягли... Бо спокутували гріхи свої в сім світі й Коло Троянове замкнули...» [10, с. 174]. Гріхи та їхня тяжкість є різними для кожного духа: запорожець із Кам'яної могили, захоплений у полон татарами, і проданий до Туреччини, який, хоч і вимушено, служив туркам; козак Летяга з Чортової гори заснув на чатах і проспав вторгнення ворожого війська через Кичкаську переправу; характерник із Києва брав участь у насильницькому хрещенні киян; волгв із гори Заруби не зберіг Троянів ключ тощо.

Першим із таких локусів є неназване городище, яке знаходиться безпосередньо біля Микитинської Січі. З огляду на місцезнаходження, можемо припустити, що йдеться про Кам'янське городище, на сьогодні майже повністю затоплене Каховським водосховищем.

На відміну від інших локацій, які позиціонуються як 'місця світлої сили', ця просторова точка відрізняється похмурою, навіть моторошною аурою, що створюється за допомогою описів болотяної місцевості навколо городища та негоди, яка розпочалась, щойно Михась із характерником вирушили в дорогу: «Зиркнув Михась на небо, коли ж його затягло важкими грозовими хмарами. Не встигли вони й до болота доїхати, як гримнуло за обрієм і такий вітруган дмухнув, що й очерети полягали» [10, с. 128], а також описи місцевих мешканців – болотяників: «зграйка дитинчат із палаючими віхтями в руках. Очі їхні були червоні, мов жаруки, а замість ніг – курячі лапи» [10, с. 130], які намагаються заманити непроханих гостей в трясовину.

Наступним локусом на шляху Михася є Кам'яна могила. Щодо її походження та значення вибудовано низку наукових та псевдонаукових версій. Незмінний інтерес викликають написи на кам'яних плитах. Учені висувають різні версії: від теорії, що зображені на стінах тварини і антропомічні малюнки ілюструють різні етапи розвитку тваринництва та землеробства [див. 15, с. 133–136] до гіпотези, наче на стінах Кам'яної могили представлені зразки найдавнішого в світі протошумерського клинопису [див. 9, с. 72–74]. Сама ж Кам'яна могила сьогодні є своєрідним місцем паломництва для екстрасенсів та біоенергетиків, які вважають її 'місцем сили'. У зв'язку з вищезазначеним зрозумілим є інтерес Л. Кононовича до цієї пам'ятки.

Кам'яна могила – неоднозначний локус у світі роману. За словами характерника Обуха, вона є храмом Дажбожим, збудованим Трояном, коли той приніс священний Ключ до людського світу. Козак шанує Кам'яну могилу і вважає її святим місцем, біля котрого «дихається легше і втіха якась в душу приходить» [10, с. 153], однак саме тут знаходиться вхід до підземного світу Мокоші – небезпечного місця, куди Михася заманили темні сили, і звідки козакові ледве вдалося врятуватися. Отже, асоціації, пов'язані з цією локацією, діаметрально різняться.

І. Лобанова вважає, що Кам'яна Могила – це своєрідний храм, який об'єднує небесний, земний та підземний світи й виконує функції 'світової гори', як Олімп у Стародавній Греції [див. 11], у зв'язку з чим можемо припустити, що в романі йдеться саме про таку триступеневу модель: підземний світ богині Неї, земний світ, де перебувають Обух і Михась, і верхній – храм Дажбожий, як назвав його характерник Обух.

Третім локусом на шляху Михася є Чортова гора, що на Дніпрі. Автор не вказує точне розташування цієї локації, відомо лише, що вона знаходиться за порогами біля о. Хортиця й дніпров-

ських плавнів. Є лише одна локація з подібною назвою і місцерозташуванням: скеля під правим берегом Дніпра навпроти острова Дубового (інші назви – Чортів Дядько або Чортів) [див. 20, с. 55]. До цієї скелі прикутий козак Летяга, покараний гетьманом Дмитром Вишневецьким за те, що, як зазначалося вище, заснув на чатах та проспав чужоземну навалу. Після того, як Михась звільнив його за допомогою Троянового ключа, «заяріло його тіло, мов криця в огні [...] вибухнула веле-тенська постать сліпучо-білим полум'ям, котре з такою силою вдарило угору, що осяяло не лише Чортову гору, а й Дніпро під нею, плавні й усе округи» [10, с. 175], символічно запаливши перше вогнище, яке має охопити всю Україну, щойно хлопчик замкне Троянове коло.

Київ, який є наступною метою подорожі Михася, змальований контрастно. Насамперед, це місце, освячене і заповідане Дажбогом українському народу: «Коли ішов ото Батько Троян од Козацького моря понад Дніпром, то спинився на оцьому місці та й прорік: «Тут буде город великий, де храми мої стоятимуть і народ мій вічно буде жити...» [10, с. 295]. У Києві ж розташований і храм, присвячений Дажбогові, Ладі й Дивам. Однак саме місто заснували не українці, а сармати «як узяти копієм Україну» [10, с. 295], а пізніше саме тут був скоєний найбільший злочин – перехід у ромейську віру.

Слід зазначити, що в романі «Чигиринський сотник» образ християнського Бога-Отця повністю асимілювався з образом Дажбога й сприймається як питома українське божество, успадковане ще від будинів, що породжує досить несподівані поєднання. Наприклад, хрещення Русі засуджується й трактується як ‘ромейське вторгнення’, але водночас у оповідях характерника Обуха фігурують християнські святі. Ці оповіді викладені переважно в народно-агіографічному дусі. Так, наприклад, описує Л. Кононович участь св. Петра в навчанні людей землеробству: «Не хтів зразу до праці братися, бо він (св. Петро – Я. З.) ледаченький таки трохи, а Господь і каже: «Ану йди, собачий сину, бо як потягну зараз батою! Я осьь святый та й то за чепіги взявся, а ти носом крутиш!» А Петро йому на те: «А хто ж браму стерегтиме. Господе?» А батько Троян у одвіт: «Та облиш ти ту браму к чортовій матері... як залетять грішні душі до Иру, то нехай витають собі там! Шкода чи що?» [10, с. 421–422]. Наведений уривок не має жодного стосунку до канонічної біографії апостола Петра, а образ святого частково десакралізується, набуваючи рис, властивих звичайним людям. Асимілювався й образ ще одного християнського святого – Юра, уведеного до пантеону Дивів, дітей Богині-Матері Лади, поруч із Живою, Даною та ін. як ‘вовчий бог’ [10, с. 462] з головою

вовка й тілом людини, подібно до мітичного песиголовця [див. 10, с. 461–462].

Отже, окремі християнські концепти (гріха, спокути тощо), святі, сам Бог-Отець не лише злилися з язичницькими віруваннями, але й повністю дисимілювалися з ‘ромейською вірою’, суть котрої у творі не викладена, і яка постає лише в контексті згадки про насильницьке хрещення Русі князем Володимиром.

Саме в зреченні предківської віри вбачає автор головний гріх українців, який вони відтоді спокутують: «Гей ти, народе Дажбожий, люде вкраїнський! Я тебе замовляю, Я тебе найменням Трояновим проклинаю: Бити будуть тебе да рубати, Під ноги топтати, Копитами кінськими тратувати, Бо ти Господа й Матери Божої одцурався, Попам-ромеем да черцям піддався, В чужую віру на віки вічні запродався!...» [10, с. 298]. А отже, за художньою версією автора, Київ, де й вчинено цей гріх, тепер сам є проклятим і потребує очищення, як і вся Україна, чого можна досягти лише замкнувши Дажбоже коло.

Черговою локацією в подорожі Михася є Гора Заруба – священне місце, з яким пов'язана низка викладених у романі легенд. Гора, на яку вказує автор, знаходиться на околицях Трахтемирівського півострова, де розташовано кілька символічних для українців локацій. Насамперед йдеться про село Трахтемирів – колишню гетьманську столицю, біля котрого знаходяться залишки ще двох літописних поселень: Заруби й Монастирка. Археологічні розкопки, проведені на цій місцевості, виявили низку знахідок, серед них – залишки храму, датованого XI–XII ст., а також рештки городища, розташованого безпосередньо на горі Батура, які М. Каргер пов'язує зі вже згаданим літописним містом Заруба [8, с. 33]. Імовірно, саме про цю гору йдеться в романі Л. Кононовича.

У світі твору гора Заруба має ключове значення. Насамперед, саме тут Дажбог створив Троянів ключ: «Отсю ляльку створив колись Батько Троян на Заруб-горі... Взивають її Троянів Ключ, бо ним Господь воскресив білий світ, коли клятий Триглав усю землю на попіл обернув. У давніх пророцтвах мовиться, що приходитиме сей знак в Україну, коли над нею лихо зависне. Як з'явиться він, то весь світ зміниться» [10, с. 55–56], а також людину: «Звідціля пішов люд козацький і вся Україна почалася звідси. Як світ ще був молодий, створив тут із глини Господь первого чоловіка» [10, с. 337]. На цій же горі відбулася битва між силами зла й добра, шереметами і полянами, яка закінчилася поразкою останніх. У битві брали участь і предки Михася та його подруги Лесі, що знову звертає увагу читача на тяглість поколінь та спадкове право Михася, Лесі, а ширше – усіх українців на свою землю.

Хронологічно найдавнішим із локусів роману є Гелон, який, за художньою версією Л. Кононовича виконує функцію столиці України до навали шереметів. Уперше ця назва згадується в «Історії» Геродота як місто, яке належало численному племені будинів – рудих і блакитнооких людей, не споріднених зі скіфами, які, втім, брали участь у війні проти Дарія I на скіфському боці [див. 4, с. 264]. Саме тоді, за свідченнями Геродота, місто було спалене, про що згадується й у «Чигиринському сотнику». У романі паралельно функціують дві назви: 'Гелон' і 'Голунь'. Друге формулювання згадується у Велесовій книзі – тексті, який, на нашу думку, справив значний вплив на формування мітосвіту «Чигиринського сотника». Наприклад, на дошці 19 йдеться: «І мали в часи ті державу, і в давнину мали Голунь нашу, і гради, і села, і вогнища, що утворювали землю» [3, с. 80], або ж «Голунь був славний і (мав) три сотні градів сильних» [3, с. 86]. Автор протиставляє грецьку 'чужинську' й запозичену із Велесової книги 'автентичну українську' назви міста: персонажі-українці, які репрезентують у романі сили добра, послуговуються назвою 'Голунь', а князь Вишневецький та його посіпаки – назвою 'Гелон', відкидаючи свою національну ідентичність.

Останньою локацією в романі є Чигирин, де Михась зустрічає славнозвісного чигиринського

сотника Богдана Хмельницького, якому й передає чарівний ключ. На цьому завершується місія маленького козака й водночас справджується пророчтво, переказане прибульцеві самим Хмельницьким: коли «прийде в Україну образ Матери Божої, то буду їхати я поперед війська з гетьманською булавою» [10, с. 507].

Отже, проблема національної ідентичності є провідною в романі «Чигиринський сотник», де одними із ключових ідентитетів є символічні локуси смислоутворення, зосереджені довкола образу Запорозької Січі, котра існує у двох площинах: як історична Микитинська Січ і як мітологізований образ, 'серце' України, і є відправною й кінцевою точкою подорожі Михася. Інші локуси (Кам'яна могила, Київ, гора Заруба, місто Голунь) сконцентровані на цьому шляху й об'єднані образом Дніпра, вздовж якого й розташовані.

У світі роману сакральні локуси виконують принципово важливу роль, адже є цінним ретроспективним засобом, який дозволяє простежити історію українського народу протягом століть і утвердити спадкове право українців на рідну землю, що є центральною ідеєю роману.

Наразі недостатня вивченість історичної прози Л. Кононовича надає широкі перспективи для подальшого дослідження, зокрема, національних ідентитетів у творчості письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 271 с.
2. Бондар-Терещенко І. Володар ключів: у лицарському світі Леоніда Кононовича. *Кононович Л. Чигиринський сотник*. Харків : Вид-во «Ранок» : «Фабула», 2016. С. 3–7.
3. Велесова книга : Легенди. Міти. Думи / упор. Б. Яценко. Київ : 1995. 315 с.
4. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Харків : Фоліо, 2006. 655 с.
5. Гнат Ю. «Чигиринський сотник» Кононовича: національне як фантастичне. URL : <https://cutt.ly/dd5gOYz> (дата звернення: 19.07.2020).
6. Головка Т. «Чигиринський сотник» Леоніда Кононовича. URL : <https://ukrainka.org.ua/node/8654> (дата звернення: 19.07.2020).
7. Гранецька В. Українське патріотичне фентезі: Леонід Кононович. URL : <https://cutt.ly/cd5gDyL> (дата звернення: 19.07.2020).
8. Каргер М. Развалины Зарубского монастыря и летописный город Заруб. *Советская археология*. Москва : Издательство академии наук СССР, 1950. Т. 13. С. 33–62.
9. Кифишин А. «Открытое» и «закрытое» небо по данным протошумерского архива Каменной Могилы и шумеро-вавилонским трактатам. *Археoaстрономия: проблемы становления*. Москва, 1996. С. 72–74.
10. Кононович Л. Чигиринський сотник. Харків : Вид-во «Ранок» : «Фабула», 2016. 528 с.
11. Лобанова І. Старше за піраміди і Стоунхендж 'місце сили'. Таємниці Кам'яної Могили. URL : <https://cutt.ly/Id5gGHk> (дата звернення: 19.07.2020).
12. Мегеря Т. Інтертекстуальність у системі поезики роману Леоніда Кононовича «Чигиринський сотник». *Науковий вісник*. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. № 12. С. 87–91.
13. Ніколаєнко В. Образ Дніпра в естетично-інтенціональній системі роману Л. Кононовича «Чигиринський сотник». *«Усі ріки течуть у море» : мариністика в літературі та культурі*. Бердянськ : БДПУ, 2019. С. 88–91.
14. Новицкий Я. Народная пам'ять о Запорожье: предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине, 1875–1905 г. Екатеринослав : Тип. Губернского Земства, 1911. 116 с.
15. Отрощенко В. Кам'яна могила: слідами однієї сенсації. *Людина і світ*. Київ, 1997. № 1. С. 33–36.
16. Родик К. Алгоритм алергії: рецензія на роман Леоніда Кононовича «Чигиринський сотник». URL : <https://cutt.ly/zd5gKpb> (дата звернення: 19.07.2020).

17. Смирнов О., Николаєнко В. Художньо-естетична версія образу Кам'яної могили в романі Л. Кононовича «Чигиринський сотник». *Українська література від давнини до сучасності: парадигми, напрямки, проблеми*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. С. 138–140.
18. Тоффлер Э. Третья волна. Москва : Издательство АСТ, 2002. 776 с.
19. Фромм Е. Бути чи мати. Київ : Український письменник, 2010. 222 с.
20. Чабаненко В. Порожистий Дніпро : історико-топонімічний словник. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. 188 с.
21. Edgar A., Sedgwick P. Key concept in cultural theory. London : Routledge, 1999. 353 p.
22. Eliade M. Sacred Time and Myth. URL : <https://cutt.ly/vaYU3gb>. (дата звернення: 20.07.2020).
23. Smith A. D. Myths and memories of the nation. Oxford, New York : Oxford University Press, 1999. P. 63–68.

REFERENCES

1. Anderson B. (2001) Uivavleni spilnoty: Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu [Imaginary Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism]. Kyiv : Krytyka.
2. Bondar-Tereshchenko I. (2016) Volodar kliuchiv: u lytsarskomu sviti Leonida Kononovycha [The owner of the keys: in the knightly world of Leonid Kononovych]. Kononovych L. Centurion from Chygyryn. Kharkiv : «Ranok» : «Fabula». P. 3–7.
3. Velesova knyha : Lehendy. Mity. Dumy. (1995) [Veles's book : Legends. Myth. Dumas]. Kyiv.
4. Herodotus. (2006) Istorii v deviaty knihakh [The Nine Books of the History]. Kharkiv : Folio.
5. Gnat Yu. (2016) «Chyhyrinskyi sotnyk» Kononovycha: natsionalne yak fantastychnе [«Centurion from Chygyryn»: national like fantastic]. Retrieved from <https://cutt.ly/dd5gOYZ>
6. Holovko T. (2018) «Chyhyrinskyi sotnyk» Leonida Kononovycha [«Centurion from Chygyryn» by L. Kononovych]. Retrieved from <http://ukrainka.org.ua/node/8654>
7. Hranetska V. (2016) Ukrainske patriotychnе fentezi: Leonid Kononovych [Ukrainian patriotic fantasy: Leonid Kononovych]. Retrieved from <https://cutt.ly/cd5gDyL>
8. Karger M. (1950) Razvalinyi Zarubskogo monastyrya i letopisnyi gorod Zarub [Ruins of the Zarub monastery and the chronicled city of Zarub]. *Soviet archeology*. Vol. 13. P. 33–62.
9. Kifishin A. (1996) «Otkryitoe» i «zakryitoe» nebo po dannym protoshumerskogo arhiva Kamennoy Mogily i shumero-vavilonskim traktatam [«Open» and «closed» sky according to the data of the proto-Sumerian archive of the Stone Tomb and the Sumerian-Babylonian treatises]. *Archaeoastronomy: Problems of Formation*. P. 72–74.
10. Kononovych L. (2016) Chyhyrinskyi sotnyk [Centurion from Chygyryn]. Kharkiv : «Ranok», «Fabula».
11. Lobanova I. (2018) Starshe za piramidy i Stounkhendzh 'mistse syly'. Taiemnytsi Kamianoi Mohyly [Older than the pyramids and Stonehenge 'place of power'. Secrets of the Stone Tomb]. Retrieved from <https://cutt.ly/Id5gGHk>
12. Meheria T. (2012) Intertekstualnist u systemi poetyky romanu Leonida Kononovycha «Chyhyrinskyi sotnyk» [Intertextuality in the poetics system of Leonid Kononovych's novel «Centurion from Chygyryn»]. *Scientific bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University*. Vol. 12. P. 87–91.
13. Nikolaienko V. (2019) Obraz Dnipra v estetychno-intentsionalnii systemi romanu L. Kononovycha «Chyhyrinskyi sotnyk» [The image of the Dnieper in the aesthetic-intentional system of the novel by L. Kononovych «Centurion from Chygyryn»]. *«All rivers flow into the sea»: marine studies in literature and culture*. P. 88–91.
14. Novitskiy Ya. (1911) Narodnaya pamyat o Zaporozhe: predaniya i rassказы, sobrannyye v Ekaterinoslavshchine, 1875–1905 g. [People's memory about Zaporozhye: legends and stories, collected on Yekaterinoslavshchina in 1875–1905 years]. Yekaterinoslav : Country Council Typology.
15. Otroschenko V. (1997) Kamiana mohyla: slidamy odniiei sensatsii [Stone tomb: traces of a sensation]. *The person and the world*. Vol. 1. P. 33–36.
16. Rodyk K. (2017) Alehoriia alerhii: retsenziia na roman Leonida Kononovycha «Chyhyrinskyi sotnyk» [Allegory of allergies: a review of Leonid Kononovych's novel «Centurion from Chygyryn»]. Retrieved from <https://cutt.ly/zd5gKpb>
17. Smyrnov O., Nikolaienko V. (2017) Khudozhno-estetychna versiia obrazu Kamianoi mohyly v romani L. Kononovycha «Chyhyrinskyi sotnyk» [Artistic and aesthetic version of the Stone Tomb image in the novel by Kononovych «Centurion from Chygyryn»]. *Ukrainian literature from antiquity to the present: paradigms, directions, problems*. P. 138–140.
18. Toffler E. (2002) Tretya volna [The third wave]. Moscow : AST.
19. Fromm E. (2010) Buty chy maty [To Have or to Be]. Kyiv : Ukrainian Writer.
20. Chabanenko V. (2008) Porozhystyi Dnipro: istoryko-toponimichnyi slovnyk [Rapids of the Dnieper: historical and toponymic dictionary]. Zaporizhzhya : Zaporizhzhya National University.
21. Edgar A., Sedgwick P. (1999) Key concept in cultural theory. London : Routledge.
22. Eliade M. Sacred Time and Myth. Retrieved from <https://cutt.ly/vaYU3gb>
23. Smith A. D. (1999) Myths and memories of the nation. Oxford, New York : Oxford University Press.